

МІКРОТОПОНІМІЯ ПОКУТТЯ XVIII СТ.

У статті розглянуто лексичну базу відапелятивних мікротопонімів Покуття кінця XVIII ст. на основі даних Йосифінської метрики, проаналізовано основні способи та засоби номінації мікрооб'єктів краю, визначено основні риси, характерні для системи мікротопонімії Покуття вказаного часового зрізу.

***Ключові слова:** мікротопонім, система, апелятив, онім.*

Постановка проблеми. Дослідження топонімійної системи конкретного регіону, окрім розгляду онімних типів, виділення топонімних моделей на основі словотвірних, структурних та семантичних ознак, передбачає також „простеження її формування впродовж кількох століть” [1, 12]. Історичний розвиток ойконімії Покуття був предметом дослідження Д. Бучка у його праці „Походження назв населених пунктів Покуття” (Львів, 1990), у якій учений розглянув становлення топонімних моделей на території названого регіону у давньоруський, староукраїнський та новоукраїнський періоди. Для кожного з виділених періодів дослідник, спираючись на дані історичних пам'яток, визначив продуктивні та непродуктивні словотвірні моделі, встановив зростання або затухання активності конкретних моделей у наступні періоди, вказав на можливі причини таких змін і ін. Оскільки комплексне вивчення топонімії конкретного регіону не може бути повним без розгляду місцевої мікротопонімії цієї території, необхідно здійснити лінгвістичний аналіз назв мікрооб'єктів як на синхронному, так і на діахронному рівнях. Історичний матеріал для вивчення мікротопонімії почерпнуто з Йосифінської метрики – першого поземельного кадастру Галичини кінця XVIII ст. У цій метриці зафіксовано близько 1900 найменувань реалій досліджуваного краю.

Виклад основного матеріалу. Мікротопоніми порівняно з іншими класами онімів характеризуються відносною недовговічністю (частина їх поступово виходить з ужитку), тому вони можуть „або шезнути, або перетворитися у звичайні топоніми” [2, 18]. Хоча деякі дослідники трактують їх як „об'єкти суспільно незначної ваги” [5, 1], проте вони є „свідками певного часу” [4, 126], а тому у конкретний період відіграють важливу роль у житті місцевої мікроспільноти, функціонують як повноцінні найменування на окресленому терені. Залучення ж історичного матеріалу при дослідженні топонімії конкретної території дозволяє розкрити процеси виникнення, формування, функціону-

вання онімійної системи цієї місцевості, основні тенденції номінації місцевих реалій, визначити чинники, які впливають на топонімізацію колишніх апелативів. „Лінгвістичне опрацювання топонімного матеріалу без залучення історичних та інших відомостей у більшості випадків може розглядатися лише як попередній прийом дослідження, його перший крок до мети” [6, 96].

Джерельною базою вивчення мікротопонії Покуття у діахронії послуговували перші поземельні кадастри Галичини – Йосифінська та Францисканська метрики, які походять відповідно з кінця XVIII – початку XIX ст. У цих документах відносно повно представлені географічні найменування різних об’єктів і різної структури. Зафіксовані у метриках мікротопоніми демонструють „широкий спектр дериваційних типів” [7, 44]. У них засвідчені найменування полів, лісів, лук, різних сільськогосподарських угідь і ін. Назви місцевих мікрооб’єктів були свого часу певними віхами, координатами, що вказували на межі володінь окремих господарів і сіл взагалі. Іноді саме мікротопоніми є єдиним збереженням джерелом для лінгвістичних розвідок, а відтак і досліджень історичної географії.

Підкреслюючи необхідність розгляду мікротопонімів в історичному контексті, вважаємо, що мікротопонімія, як і топонімія взагалі, „завжди представляє конгломерат різномовних елементів, що передували чи нашаровувались у часовій вертикалі на автохтонні; елементів, які відбивали давні міграційні потоки та мовні інфільтрації елементів, які перекривались автохтонними. Тому вона постійно буде привертати увагу дослідників, захоплюючи можливостями проникнення у глибину віків, розкриття таємниць чи загадок історії народу, непрочитаних сторінок історії краю, які даватимуть більш чи менш вірогідні відповіді на запитання, хто ми, звідки йде наш родовід, хто і коли дав нам особові ймення, хто найменував географічні об’єкти нашої країни, хто, коли і як назвав наші міста і села, хто дав назву країні, у якій живемо, назву нашої батьківщини” [8, 8].

Для різних історичних етапів розвитку системи цих онімів Покуття були свої ідентифікаційні особливості, що полягали у більшій чи меншій продуктивності моделей і засобів номінації місцевих реалій. Задokumentовані в архівних джерелах найменування мікрооб’єктів дозволяють розкрити основні риси процесу називання цих реалій.

Як відомо, головним джерелом топонімії є географічні терміни та імена людей [пор. 3, 36]. Семантика мікротопонімів XVIII ст. засвідчує тісний зв’язок цих найменувань із загальними назвами, насамперед – топографічними термінами, що окреслюють характерні риси рельєфу

місцевості. Поділ деномінативних та деад'єктивних утворень здійснюємо відповідно до їхніх твірних основ. У рамках їх виокремлюємо лексико-семантичні групи назв, що пов'язані з:

- а) фізіографічно-топографічними ознаками місцевості;
- б) гідрографічними об'єктами;
- в) рослинним та тваринним світом;
- г) способом освоєння, отримання та призначення земельних ділянок;
- д) характерними рисами, розміром, конфігурацією, розташуванням місцевих реалій;
- е) особливостями ґрунтового покриву;
- є) спорудами різного характеру.

Слід зазначити, що ці основні лексико-семантичні групи, у рамках яких описуємо систему мікротопонімії, збереглися і в наступних ХІХ-ХХІ ст. Одночасно різні лексеми виявляють неоднакову продуктивність у творенні найменувань мікрооб'єктів.

Найбільшою активністю у творенні мікротопонімів відзначаються географічні терміни, що вказують на підвищення: *берег*: п. *Zabereże* (Драгом. Тисм. 40), *верх*: п. *Werch* (Мон. Бог. 27), *говда*: п. *Golda* (Ч. Гор. 33), *гора*: п. *Gura Romaniszykowa* (Ст. Бог. Бог. 133), п. *Gurne* (Грабв. Бог. 32), л. *Podgora* (Петр. Тл. 111), лука *Zagurna* (Жукот. Кол. 4), *горб*: н. *Garby* (В. Кам. Кол. 24), н. *Horbowe* (Довг. Тисм. 55), н. *Za Garbami* (Бог. Бог. 26), *діл*: л. *Dzil* (Ст. Бог. Бог. 144), *могила*: н. *Mogilka* (Жук. Тл. 42), п. *Mogilki* (О.-К. Гор. 8), н. *Mogilne* (Заг. Кол. 45), *товтра*: ур. *Towtry* (Сераф. Гор. 33). Меншою кількістю прикладів репрезентуються номени: *аришця*: п. *Arszyce* (Гр. Тл. 10), *бердо*: ур. *Berdo* (Кр. Сн. 19), *гряда*: пас. *Grzęda* (В. Кам. Кол. 2), *діл*: п. *Dzil Od Sadzawy* (Ст. Бог. Бог. 144), *жбир*: лука *Żbyr* (Лях. Бог. 92), *кучера*: н. *Na Kiczarach* (Уз. Тисм. 16), *лоб*: п. *Na Łobie* (Іс. Тл. 21), *обіч*: луг *Na Oboczach* (Клуб. Тисм. 24), *сноза*: п. *Koło Snozy* (Черн. Тисм. 65). Разом на основі лексем, що іменують підвищення рельєфу, утворено 18,2 % відапелятивних назв мікрооб'єктів Покуття.

На від'ємний характер рельєфу вказують основи мікротопонімів: *вертіб*: п. *Werteby* (Чернт. Гор. 26), *долина*: п. *Dolinky* (Кор. Гор. 22), п. *Doliny* (Вікно Гор. 12), *жолоб*: ІV. ур., п. *Żlob* (Рог. Гор. 4). Менш продуктивними є лексеми: *вивіз*: н., тол. *Nad Wywozo* (Ол. Тл. 67), *вирва*: п. *Wyrwa* (Верб. Гор. 10), *влога*: н. *Uloga* (Зал. Кол. 7), *закла*: п. *Zakła* (Кор. Гор. 22), *западня*: н. *Zapadnia* (Пшен. Тисм. 27), *ковбур* п., сін. *Kowbur* (Хом. Сн. 4, 6), *облаз*: лан *Pod Oblazem* (Ілл. Сн. 36), *печера*: лан *Na Doroszowey Pieczarze* (Сем. Гор. 8), *подина*: сін. *Na Podynach* (Бабч. Бог. 80), *чорторий*: п. *Ponad Czartoryjq* (Іс. Тл. 26), *язвина*:

місц. *Jazwiny* (Мат. Кол. 16). Всього номенами на позначення заглиблень мотивовані 5,4 % відапелятивних назв.

На рівнинний рельєф вказують мікротопоніми з такими номенами в основах: *левада*: н. *Lewady* (Семак. Гор. 8), *луг, лука, рудка*: ур. П., п. *Łuhu* (Мон. Бог. 12), сін. *Rudki* (Братк. Тисм. 52), *площа*: місц. *Płoszcza* (Рудн. Сн. 19), *поляна*: ур. *Polanki* (Колн. Тл. 26), усього – 6,7 % відапелятивних найменувань.

Твірними основами мікротопонімів можуть також виступати загальні назви гідрооб'єктів або також гідрографічні терміни, які репрезентуються такими прикладами: *криниця*: н. *Kierniczne* (Чернт. Гор. 130), *озеро*: н. *Ozera* (Добр. Тисм. 9), л. *Jezarny* (Гр. Сн. 31), *потік*: ур. *Potyк* (В. В. Кол. 19), *ріка*: лука, н., пас. *Zarycze* (Мат. Кол. 22), *ставок*: пас. *Stawki* (Гр. Сн. 28), п. (Кун. Гор. 25). Загальна частка таких мікротопонімів – 6,7 % усіх утворених на основі апелятивів найменувань.

Апелятиви на означення типів ґрунтів теж засвідчені у твірних основах найменувань мікрооб'єктів: н. *Glinki* (Жук. Тл. 40), пас. *Hley* (Н. В. Кол. 15), л. *Kamionki* (Верб. Гор. 16), н. *Na Krzemiancu* (Петр. Тл. 52), луки *Na Piaskach* (Пшен. Тисм. 45), н. *Ruń* (Петрил. Тл. 176), н. *Zarinki* (Корн. Кол. 51), п. *Soloniec* (В. Кам. Кол. 87), місц. *Soloniec* (Мат. Кол. 16) (8), п. *Wapnica* (Сераф. Гор. 35), п. *Gnila* (Рус. Сн. 20); на гідролітичні властивості ґрунтового покриву вказують твірні основи мікротопонімів: ур. *Zamłaczne* (Гр. Тл. 15), п. *Moczary* (Кор. Гор. 22), п. *Bagno* (Миш. Кол. 41), пас. *Mokrzaki* (Рос. Гор. 30), н. *Na Gnilaku* (Колн. Тл. 24), разом 3,2 % назв.

У формуванні мікротопонімікону краю важливу роль відіграли також фітографічні терміни. Зокрема, на основі їх утворені найменування: л. *Brzezina* (Сор. Гор. 16), сін. *Dąbrowa* (Н. В. Кол. 43), п. *Czerezienki* (Бабч. Бог. 84), п. *Grabnik* (Вікн. Тл. 19), п. *Gruszka* (Джурк. Кол. 23), н. *Kaliniak* (Хот. Тл. 18), н. *Konopliska* (Пшен. Тисм. 47), сін. *Lipniki* (Пал. Тл. 26), п. *Maliniska* (Ст. Бог. Бог. 142), л. *Olszyna* (Братк. Тисм. 62), п. *Wilszniki* (Над. Тл. 8), що становить 15,5 % від усіх відапелятивних мікротопонімів.

Характер, конфігурацію об'єктів презентують мікротопоніми, що утворені від прикметників та іменників: п. *Głęboka* (Кор. Гор. 18), п. *Krzyzowata* (Тиш. Гор. 20), п. *Pod Przykrą* (Вікно Гор. 14), л. *Kąty* (Петр. Тл. 111), н. *Kliny* (Добр. Тисм. 7), н. *Korotiuchy* (Заг. Кол. 24), п. *Kruhląk* (Ч. Гор. 33), н. *Krotkie* (Хом. Тисм. 21), п. *Krzywule* (Ст. Бог. Бог. 86), н. *Krzywy* (Чорн. Тисм. 11). Місцезнаходження номінованої реалії віддзеркалено в онімах: н. *Na Pozdowznych* (Остр. Тл. 11), ст. *Na Werchny* (Ч. Гор. 39), п. *Srednie* (Гр. Тл. 11), п. *Popereczyna*

(Грин. Тл. 47), н. *Serednienka* (Петрил. Тл. 176), н. *Zady* (Борт. Тл. 13). До цієї групи належить загалом 13,6 % утворених на основі апелятивів мікротопонімів.

Порівняно меншу підгрупу творять найменування місцевих реалій, що пов'язані з обробітком ґрунту – 17,4 % відапелятивних назв. Зокрема, на спосіб освоєння чи отримання земельних ділянок вказують топонімолексеми в онімах: н. *Kopań* (Бук. Тл. 5), п. *Niwky* (Загв. Тисм. 57), п. *Przyimy* (Довг. Тисм. 4), пас. *Rubań* (Мар. Бог. 16), п. *Sicz* (Ст. Бог. Бог. 78), п. *Czerzeże* (Садж. Бог. 16), п. *Pod Terebieżą* (Мил. Тисм. 68), л. *Zrąb* (Грин. Тл. 50). Спосіб використання площі маніфестований в основах мікротопонімів: сін. *Horody* (Кут. Тл. 91), ур. п. *W Oblogu* (Мол. Кол. 24), п. *Ponad Sianożeci* (Уз. Тисм. 25), п. *Pustoszak* (Гар. Тл. 26), ур. *Płoka* (Добр. Тисм. 6).

Народну метрологію презентують такі назви місцевих реалій: л. *Srednie Falczy* (Клуб. Тисм. 21), н. *Czetwertyny* (Р. Тисм. 18), сін. *Dodatki* (Ів. Бог. 25), п. *Kusnik* (Гл. Бог. 26), п. *Łaniska* (Рос. Гор. 27), п. *Pomiarki* (Гор. Бог. 64), н. *Połowinki* (Рошн. Тисм. 11), н. *Sznuły* (Довг. Тисм. 16).

У 9,4 % відапелятивних найменувань мікрооб'єктів віддзеркалено назви об'єктів антропогенного походження (різного призначення споруди): II. ур. *Browarzyńska* (Вікно Гор. 12), дор. *Budy* (Остр. Тл. 25), н. *Horodyszczce* (Колн. Тл. 26), пас. *Huty* (Рос. Гор. 25), п. *Humńska* (Кут. Тл. 47), п. *Koszarki* (Мон. Бог. 25), п. *Maydan* (Гр. Тл. 11), н. *Manasterzne* (Довг. Тисм. 32), п. *Pod Krzyżem* (Іс. Тл. 30), II. ур. *Zamczysko* (Іс. Тл. 15), н. *Zadwury* (Петрил. Тл. 174), п. *Za Folwarkiem* (Мар. Бог. 13), н. *Za Cerkwią* (Петрил. Тл. 176), п. *W Taboryszczu* (Ч. Гор. 37); на шляхи сполучення вказують твірні основи 3,6 % мікротопонімів: лан *Przy Drodze* (Рак. Кол. 19), пас. *Koło Gościńca* (Граб. Кол. 62), н. *Między Drogami* (Петр. Тл. 40), сін. *Za Mostkami* (Грин. Тл. 17).

Другу групу утворюють назви мікрооб'єктів, що відображають зв'язок номінованої реалії із іншими класами власних найменувань. Домінують у групі відонімних назв (частка їх у загальному мікротопонімному фонді становить 36,4 %) деривати від різних розрядів онімних основ: а) антропонімів: пас. *Klimowa* (Мар. Бог. 18); б) гідронімів: п. *Łukacz* (Вов. Сн. 26), V. ур. *W Ferewedzie* (Ганьк. Сн. 10) та в) ойконімів: н. *Boroniuw* (Мил. Тисм. 25), п. *Markowski* (Кол. Тисм. 22). Етимони відантропонімних мікротопонімів у досліджуваний період – це антропоніми різного характеру – християнські імена, прізвища, прізвиська: п. *Wojciechów* (Ч. Гор. 35), п. *Hankowy* (Чорн. Тисм. 11), пас. *Iskrynna* (Марк. Кол. 14), п. *Karatnykiwskie* (Мон. Бог. 27), ур. *Prokopowka* (Ч. Гор. 33), п. *Gryszkow* (Клуб. Тисм.

13), п. *Chomu* (Лях. Бог. 78), н. *Uhryniec* (Пал. Тл. 19), лази *Matwijowce* (Глиб. Бог. 23).

Висновки. Отже, найбільша кількість мікротопонімів Покуття кінця XVIII ст. утворена від географічної термінології з різним смисловим навантаженням.

Аналіз зафіксованих у Йосифінській і Францисканській метриках мікротопонімів дозволяє висловлювати твердження про спільність принципів та засобів називання конкретних місцевих реалій у різні часові проміжки. Вивчення мікротопонімії зазначеного регіону у вказані хронологічні періоди переконає нас у тому, що значна кількість найменувань мікрооб'єктів протягом тривалого часу залишається сталою, що спричинене стабільністю лексико-семантичної системи мови. Незмінними залишаються насамперед мікротопоніми, мотивовані географічними термінами, що вказують на рельєфно-ландшафтні ознаки краю.

1. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко – Львів, 1990. – 142 с.

2. Жучкевич В. А. Общая топонимика : учеб. пособие / В. А. Жучкевич. – 3-е изд. – Минск : Вышэйшая школа, 1980. – 286 с.

3. Карпенко Ю. А. Топонимы и географические термины (вопросы взаимосвязи) / Ю. А. Карпенко // Вопросы географии. – М., 1970. – Вып. 81. – С. 36–45.

4. Лісняк Н. Мікротопонімія Західного Поділля : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Лісняк Н. – Ужгород, 2004. – 20 с.

5. Купчинский О. А. Микротопонимия как источник исторической географии / О. А. Купчинский // Изучение географических названий. Вопросы географии. – М., 1966. – Сб. 70. – С. 126–130.

6. Попов А. И. Географические названия : (Введение в топонимику) / А. И. Попов – М. ; Л. : Наука, 1965. – 182 с.

7. [Франко З. Т. Словотворчі типи мікротопонімів староукраїнської мови XIV-XV ст. / З. Т. Франко // Мовознавство. – 1984. – С. 44–50.

8. Франко З. Хто ми? Звідки родом? / З. Т. Франко – К. : Знання УРСР, 1990. – 47 с. – (Сер. 5 „Вдумливим, допитливим, кмітливим” ; № 2)

Прийняті скорочення

Назви поселень

Бабч. – Бабче, Бог. – Богородчани, Борт. – Бортники, Братк. – Братківці, Бук. – Буківна, В. Кам. – Велика Кам'янка, Verb. – Вербівці, В. В. – Верхній Вербіж, Вікн. – Вікняни, Ганьк. – Ганьківці, Гар. – Гарасимів, Гл. – Глибока, Глиб. – Глибівка, Гор. – Горохолина, Гр. – Грушка, Граб. – Грабич, Грабв. – Грабовець, Грин. – Гринівці, Джурк. – Джурків, Добр. – Добровляни, Довг. – Довге, Драгом. – Драгомирчани, Жук. – Жуків, Жукот. – Жукотин, Заг. – Загайпіль, Загв. – Загвіздя, Зал. – Залуччя, Ів. – Іванківка, Ілл. – Іллінці, Іс. – Ісаків, Клуб. – Клубівці, Кол. – Колодіївка, Колн. – Колінці, Кор. – Корнів, Корн. – Корнич, Кр. – Красноставці, Кун. – Кунисівці, Кут. – Кутище, Лях. – Ляхівці, Мар. – Маркова,

Марк. – Марківка, Мат. – Матіївці, Мил. – Милування, Миш. – Мишин, Мол. – Молодятин, Мон. – Монастирчани, Над. – Надорожна, Н. В. – Нижній Вербіж, Ол. – Олешів, О.-К. – Олієво-Королівка, Остр. – Остриня, Пал. – Палагичі, Петр. – Петрів, Петрил. – Петрилів, Пшен. – Пшеничники, Р. – Радча, Рак. – Раковець, Раків. – Раківчик, Рог. – Рогиня, Рос. – Росохач, Рошн. – Рошнів, Рудн. – Рудники, Рус. – Русів, Садж. – Саджава, Семак. – Семаківці, Сем. – Семенівка, Сераф. – Серафимці, Сор. – Сороки, Ст. Бог. – Старі Богородчани, Тиш. – Тишківці, Тр. – Троїця, Туч. – Тучапи, Уз. – Узин, Хом. – Хом'яківка, Хот. – Хотимир, Черн. – Чернів, Чернт. – Чернятин, Чорн. – Чернолізці, Ч. – Чортовець

Назви районів

Бог. – Богородчанський; Гор. – Городенківський; Кол. – Коломийський; Тисм. – Тисменицький; Тл. – Тлумацький; Сн. – Снятинський

Інші скорочення

вул. – вулиця; к. с. – куток села; л. – ліс; н. – нива; пас. – пасовище; п. – поле; с. – сад; сін. – сіножать; ур. – урочище; ч. с. – частина села

The article deals with lexical base of Pokuttya's micropotonyms of the eighteenth century on the basis of Emperor Joseph metrics, analyzes the main methods and tools of microobjects nomination, the main characteristics of Pokuttya's system of mikrotoponymy in the specified time slice.

Keywords: mikrotoponym, the system, apelyatyv, onym.

УДК 801.81+161.2'38 Людмила Білоконенко (Дніпропетровськ)

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ КОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Автор аналізує семантичну деривацію пейоративної лексики української мови, якою особи послуговуються в конфліктній комунікації. Описано узуальну, оказіональну і «запрограмовану» пейоративну семантику.

Ключові слова: пейоративна лексика, конфліктна комунікація; узуальне, оказіональне, «запрограмоване» значення.

Постановка проблеми. Конфлікт визначає всі сфери життєдіяльності людини, тому все, що супроводжує це явище, давно є предметом уваги науковців. Важливою рисою лексико-семантичної системи української мови є можливість негативно «оцінювати» особу опонента в конфлікті за допомогою пейоративної лексики. Особливо активно вона функціонує у побутовому мовленні, у художній літературі вживається для створення колориту образу персонажа, може фіксуватися в різних видах інституційного спілкування. І навіть враховуючи взаємозумов-